

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhlib.am/>

E-mail: info@artsakhlib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhlib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhelibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

ՀՀ ՍՊՈՐՏԻ ԵՎ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

«ՉԱՆԳԵՉՈՒԻԻ
ՊՂՆՁԱՄՈՒԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԲԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 1, 2018

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№1, 2018

*Նվիրվում է Հայաստանի առաջին Հանրապետության 100-րդ, Արցախյան շարժման 30-րդ ու
Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-րդ ամյակներին*

*Dedicated to the 100th anniversary of the First Republic of Armenia, the 30th anniversary
of the Artsakh movement and the 2800th anniversary of the founding of Erebuni-Yerevan*

*Посвящается 100-летию Первой Республики Армения, 30-летию Арцахского движения и
2800-летию основания Эребуни-Ереван*

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2018

*Չրատարակության Է երաշխավորվել Երևանի պետական Չամալսարանի գիտական խորհրդի թիվ 2/8.8 առ 29.11.2018թ. որոշմամբ
 Рекомендовано к публикации решением учёного совета №2/8.8
 от 29.11.2018г. Ереванского государственного университета
 Recommended for publication by the Yerevan State University
 Academic Council Decision №2/8.8 of November 29, 2018*

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐ

Նախագահ՝ ԵՊՂ ռեկտոր, ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ

Անդամներ՝

ԱՎԱԳՅԱՆ Արծրուն, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ Չրանտ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիթ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳԱԼՍՏՅԱՆ Խաչիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ Զուլիխան, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳՐՈՒՉԴԵՎ Վլադիսլավ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գևորգ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԺԵՅՄՈ Մարտիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
 ԼԱՊԵՎԱՎ Վալենտինա, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
 ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆԴՏ Օտտո, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Չամբուրգ, Գերմանիա)
 ՉՈՎՍԵՓՅԱՆ Մուշեղ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՂԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
 ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ Աշոտ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՄԻՆԱՅԱՆ Էդիկ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ Կարեն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
 ՍԱՐԳՍՅԱՆ Չայկ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՎԱՍԿՈՎ Մաքսիմ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
 ԶԵՌՅԱՆ Գարիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԶՈՂԱՐՅԱՆ Տիգրան, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Ավետից ԳԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

Գիտական Արցախ, №1, 2018, Երևան, «ԱԵԳՄՍ» հրատ., 2018, 448 էջ:
 Scientific Artsakh, №1, 2018, Yerevan, «UYSSA» publ., 2018, 448 pages.
 Научный Арцах, №1, 2018, Ереван, Изд. «ОМУСА», 2018, 448 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 1-ին համարում տեղ են գտել հայկական արդի հիմնախնդիրներից մեկի՝ պետականության վերաբերյալ Չայաստանը, Արցախը, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Գերմանիան, Լեհաստանը և Բելառուսը ներկայացնող հեղինակների գիտական աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում գետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2018թ. սեպտեմբերի 13-16-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Չայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» 3-րդ միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

The first issue of «Scientific Artsakh» journal comprises the scientific works of authors from Armenia, Artsakh, the United States of America, Germany, Poland and Belarus on one of the most urgent problems for Armenians – the statehood. The publication also contains the best scientific articles of the 3rd international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 13-16, 2018 in Stepanakert.

В первом номере журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы авторов из Армении, Арцаха, Соединенных Штатов Америки, Германии, Польши и Беларуси по одной из актуальных для армян проблем – государственности.

В издании размещены также лучшие научные статьи 3-ей международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 13-16 сентября 2018 года в Степанакерте.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Rector of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Members:

AVAGYAN Artsrun, Doctor of Philology, Professor
 AVANESYAN Hrant, Doctor of Psychology, Professor
 BABAYAN David, Doctor of History, Associate Professor
 BALAYAN Vahram, Doctor of History, Professor
 DANIELYAN Gevorg, Doctor of Law, Professor
 GALSTYAN Khachik, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
 GHAZINYAN Gagik, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
 GRUZDEV Vladislav, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
 GYULAMIRYAN Julieta, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
 HOVSEPYAN Moushegh, Doctor of Philology, Professor
 KERYAN Garik, Doctor of Political Sciences, Professor
 KOCHARYAN Tigran, Doctor of Political Sciences, Professor
 LAPAEVA Valentina, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
 LUCHTERHANDT Otto, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
 MARKOSYAN Ashot, Doctor of Economic Sciences, Professor
 MINASYAN Edik, Doctor of History, Professor
 NERSISYAN Karen, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 SARGSYAN Hayk, Doctor of Economic Sciences, Professor
 VASKOV Maksim, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
 YEGHIAZARYAN Arman, Doctor of History, Associate Professor
 ZEJMO Marek, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Candidate of Law, Associate Professor

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: ректор ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор **Арам СИМОНЯН**

Члены:

АВАԿՅԱՆ Արժրուն, доктор филологических наук, профессор
 АВАՆԵՏՅԱՆ Գրանտ, доктор психологических наук, профессор
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիդ, доктор исторических наук, доцент
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, доктор исторических наук, профессор
 ՎԱՏՅԿՈՎ Մաքսիմ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
 ԳԱԼՏՅԱՆ Խաչիկ, доктор политических наук, доцент
 ԳՐԱԶԴԵՎ Վլадислав, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
 ԳՅՍԼԱՄԻՐՅԱՆ Ժուլյետտա, доктор педагогических наук, профессор
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գեվորգ, доктор юридических наук, профессор
 ԵԳԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, доктор исторических наук, доцент
 ԶԵՅԻՄՈ Մարեկ, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
 ԿԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
 ԿԵՐՅԱՆ Գարիկ, доктор политических наук, профессор
 ԿՕՇԱՐՅԱՆ Կոչարյան Թիգրան, доктор политических наук, профессор
 ԼԱՔԱԵՎԱ Վալենտինա, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
 ԼՅՈՒՒՏԵՐՔԱՆԴՏ Օտտո, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
 ՄԱՐԿՕՏՅԱՆ Աշոտ, доктор экономических наук, профессор
 ՄԻՆԱՏՅԱՆ Էդիկ, доктор исторических наук, профессор
 ՆԵՐՏԻՏՅԱՆ Կարեն, кандидат экономических наук, доцент
 ՕՎՏՏԵՔՅԱՆ Մուսիգ, доктор филологических наук, профессор
 ՏԱՐԳՏՅԱՆ Գայկ, доктор экономических наук, профессор

Главный редактор: кандидат юридических наук, доцент **Аветик АРУТЮНЯН**

*Տպագրվում է ՀՀ սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության աջակցությամբ
 Is published with the support of the Ministry of Sport and Youth Affairs of the Republic of Armenia
 Публикуется при поддержке Министерства спорта и по делам молодежи Республики Армения*

**«ՀԱՎԱՔԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ» ՈՒ «ՆԱԽԱՅԱՐԱՋԱԿ
ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ» ՊԱՐԱԴԻԳՄՆԵՐԸ ԶՅ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՅՈՒՄԱՆ ԴԻՍԿՈՒՐՍՈՒՄ**

ԱԼԵՆ ԴԵՎՈՆԴՅԱՆ

Արդի աշխարհում միջազգային անվտանգությունը, իր մեջ ամբողջացնելով գլոբալացման ու ավանդական անվտանգության բաղադրիչները, վերածվել է բարդ ու բազմաբաղադրիչ համակարգի, ուր պետություններն իրենց անվտանգությունն ապահովում են ինչպես անհատական, այնպես էլ դաշինքային-կոալիցիոն ձևաչափերում: Անհատական ձևաչափերում դա դրսևորվում է սեփական ռազմական ծախսերի ավելացման, ռազմատեխնիկական ոլորտի զարգացման, ինքնաբավ անվտանգության ապահովման ու նախահարձակ ինքնապաշտպանության պարադիգմի գործարկմամբ: Դաշինքային-կոալիցիոն ձևաչափում պետությունների անվտանգության ապահովման ելակետը հավաքական անվտանգության դրույթն է:

Հարավային Կովկասը ժամանակակից աշխարհի ամենից բարդ տարածաշրջաններից է, որը սահմանակցում է էլ ավելի բարդ ու խնդրահարույց Մեծ Մերձավոր Արևելքի հետ: Գտնվելով ռիսկային նման միջակայքում՝ մեր տարածաշրջանը կրում է մակրոռեգիոնալ ռիսկերի ուղղակի ու միջնորդավորված անդրադարձերը, որոնք գումարվելով ներտարածաշրջանային իրողություններին տարածաշրջանը դարձնում են ռիսկային ու անկայուն: Հենց նման իրողությունների համատեքստում են տարածաշրջանային երկրները մշակում իրենց անվտանգության հայեցակարգերը, ձևակերպում ռազմական դոկտրինները, հստակեցնում ազգային շահերի տեսլականները:

Վերոնշյալը արդեն մոտ երեք տասնամյակ արդիական ու օրակարգային է հատկապես ՀՀ-ի համար, որը, թերևս, ամենից շատն է իր վրա կրում ռեգիոնալ իրողությունների բացասական անդրադարձերը: Տարիներ շարունակ ռազմական անվտանգության ու արտաքին քաղաքականության իր մոտեցումները ածանցելով ԼՂ հակամարտության լուծման, փակ սահմանների և տնտեսական շրջափակման, արտաքին անհամաչափ բազմավեկտոր քաղաքականության իրողություններից՝ այսօր ՀՀ-ն միջազգային ուժային հարաբերակցության փոխակերպվող գործընթացներում շարունակում է որպես առաջնահերթություն դիտարկել ռազմական անվտանգության խնդիրները և նրանց ամենից արդյունավետ լուծումներ գտնելու օրակարգը: Հայեցակարգային առումով դիտարկելով ՀՀ ռազմական ու արտաքին քաղաքական իրողությունները՝ կարող ենք նշել, որ մասնագիտական ու հանրային դիսկուրսի մակարդակում դրանք այսօր ածանցվում են մի քանի հիմնական պարադիգմներից, որոնք մի կողմից՝ հիմնավորում են այս պետական քաղաքականության մեջ գործող թեզերի ընտրության օբյեկտիվ հիմքերը, մյուս կողմից՝ առաջադրում դրանց փոխակերպման անհրաժեշտությունը: Ներկայացվող հողվածի շրջանակներում մենք կփորձենք անդրադառնալ ՀՀ ռազմական ու արտաքին քաղաքական հիմնական երկու պարադիգմի վրա՝ փորձելով ներկայացնել նրանց հայեցակարգային նկարագիրը, գործարկումից բխող արդյունքներն ու հնարավոր ռիսկերը:

Ներկա իրողությունների ու ՀՀ ռազմավարական հայեցակարգային փաստաթղթերի հիմքով ՀՀ ռազմական անվտանգության պարադիգմ կարող է համարվել **«հավաքական անվտանգության» թեզը**: Նշյալ մոտեցումը ՀՀ ռազմական քաղաքականության մեջ արտահայտվում է Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությանը ՀՀ-ի անդամակցության և

ԱՍՏՕ-ի հետ Անհատական Գործակցության Գործողությունների Ծրագրի սահմանափակ շրջանակներում համագործակցության տեսքով:

Հայեցակարգային առումով ՀԱՊԿ-ի գործունեությունն ածանցվում է «հավաքական անվտանգության» սկզբունքից, համաձայն որի դաշինքի անդամ-երկրներից յուրաքանչյուրի նկատմամբ ագրեսիայի ցանկացած դրսևորում (այդ թվում՝ ռազմական հարձակումը) դիտարկվում է որպես հարձակում որը դաշինքի վրա, հետևաբար դաշնակիցները պարտավորվում են հնարավոր բոլոր՝ այդ թվում ռազմական միջոցների ներգրավմամբ համատեղ քայլեր ձեռնարկել հակադարձելու ընդհանուր սպառնալիքին: Նշյալ մոտեցումը արտացոլվում է ՀԱՊԿ հիմնարար փաստաթղթում հայեցակարգային հետևյալ դրույթների¹.

1. «...խորհրդակցել միմյանց հետ միջազգային անվտանգության կարևոր այն հարցերի շուրջ, որոնք կապված են իրենց շահերի հետ՝ համաձայնեցնելով դրանց վերաբերյալ առկա մոտեցումները: Կազմակերպության անդամ-երկրների անվտանգությանը, տարածքային ամբողջականությանը, ինքնիշխանությանն ուղղված սպառնալիքների ի հայտ գալուն պես անհապաղ գործարկել համատեղ խորհրդակցությունների մեխանիզմները առկա դիրքորոշումները համաձայնեցնելու, առաջացած սպառնալիքի վերացմանն ուղղված միջոցներ ձեռնարկելու նպատակով»²:

2. «Եթե անդամ-երկրներից որևէ մեկն այլ պետության կամ պետությունների խմբի կողմից ենթարկվում է ագրեսիայի, ապա դա կազմակերպության անդամ մյուս բոլոր երկրների կողմից դիտվում է որպես ագրեսիա բոլորի դեմ: Կազմակերպության որևէ անդամի՝ ագրեսիայի ենթարկվելու պարագայում դրան ենթարկվողն ի կատարումն Միավորված ազգերի կազմակերպության Կանոնադրության «հավաքական ինքնապաշտպանության մասին» 51-րդ հոդվածի կարող է, այդ թվում, նաև ռազմական օգնություն ստանալ գործընկերներից, եթե նման ինդրանքով դիմի վերջիններին»³:

ՀԱՊԿ-ն ֆորմալ ու հայեցակարգային առումով դասական հավաքական անվտանգության համակարգ է, որն իր գործունեության մեջ առաջնորդվում է «հավաքական անվտանգության» սկզբունքով: Զաղաքական առումով այն կոմունիստական ընդհանուր ժառանգության կրող, ներկայումս աշխարհաքաղաքական իրողություններում ներգրավվածության տարբեր աստիճան ու ձև ունեցող երկրների ամբողջություն է, որն անվտանգության ապահովման օրակարգի ձևավորման առումով ունի բավական լայն ու դեռևս ոչ լիարժեքորեն ինտեգրված կառուցակազմ: Այս տեսանկյունից ՀԱՊԿ-ի կայացման կարևոր ցուցիչը նրա անդամ-երկրների մոտ անվտանգության ընդհանուր ընկալումների ձևավորումն է, հավաքական շահերի մշակումն ու իրացումը, որը պետք է սոսնձվի տնտեսական գործակցության խորացմամբ: Սա կարևոր է հատկապես ՀՀ-ի պարագայում, քանի որ ՀԱՊԿ-ն և նրա հայ-ռուսական գործակցության բաղադրիչը ՀՀ-ի դեպքում առաջնահերթ դիտվում է որպես հակակշիռ Թուրքիայից բխող հնարավոր սպառնալիքներին հակադարձելու մասով:

Սակայն փաստենք նաև, որ ՀԱՊԿ երկրների անվտանգության մոտեցումների ու ազգային շահերի՝ երբեմն միմյանցից տարբերվող բնույթը «հավաքական անվտանգության» պարադիգմի որոշ բաղադրիչներ, դարձնում են ռիսկային ու ոչ բավարար արդյունավետ: Դրանք օրինակ՝ ՀՀ-ի անվտանգության տեսանկյունից կարող են դրսևորվել ՀԱՊԿ-ի որոշ անդամների կողմից դաշինքի անդամ

¹ «Договор о коллективной безопасности», 15.05.1992, http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126

² Տե՛ս նույն տեղը

³ Տե՛ս նույն տեղը

հանդիսացող ու չհանդիսացող գործընկերների միջև հավասարության նշան դնելու կամ ՀԱՊԿ իր դաշնակից երկրի ազգային շահերին հակասող ոլորտներում ակտիվ գործակցության տեսքով: Վերոնշյալը տեղայնացնելի է ՀՀ-ի ու Ադրբեջանի պարագայում, երբ ՀԱՊԿ անդամ երկրներ ՌԴ-ն, Բելառուսը, Ղազախստանը ինչպես տնտեսական, այնպես էլ ռազմական գործակցության առումով Ադրբեջանը դիտարկում են ռազմավարական գործընկեր, իսկ Ադրբեջանի հետ նրանց ապրանքաշրջանառությունը¹ և ռազմական գործակցությունը² մի քանի անգամ գերազանցում է ՀՀ-ի հետ առկա ծավալները:

Մյուս կողմից հավաքական «անվտանգության» պարադիգմի գործարկումը ՀՀ-ի ռազմական անվտանգության քաղաքականությունն մեջ պաշտոնական Երևանին հնարավորություն է ընձեռում օգտվել ՀԱՊԿ համակարգի՝ իր համար շահեկան մի շարք հնարավորություններից. մասնավորապես՝ ՀԱՊԿ ձևաչափում առկա միացյալ ՀՕՊ համակարգին ՀՀ-ի անդամակցում, ՀԱՊԿ անդամ երկրներից և հատկապես ՌԴ-ից ռազմական տեխնիկայի ձեռքբերում արտոնյալ գներով³, միացյալ զորավարժություններ և անվճար ռազմական կրթություն ՀԱՊԿ դաշնակից երկրներում, միջպետական սահմանների համատեղ պաշտպանություն և ամենակարևորը՝ արտաքին հարձակման պարագայում իրավականորեն պարտադիր գործարկման ենթական միացյալ այդ թվում ռազմապաշտպանական գործողություններ:

ՀՀ ռազմական անվտանգության ապահովման դիսկուրսի շրջանակներում հաջորդ կարևոր ու քննարկելի մոտեցումը **«Նախահարձակ ինքնապաշտպանության»** պարադիգմն է, որը միջազգային իրավունքի մասնագետները մեկնաբանում են ամենատարբեր դիրքերից: Մենք ընտրել ենք առավել համապարփակ մոտեցումը, որի ներքո նախահարձակ ինքնապաշտպանությունը սահմանվում է հետևյալ կերպ. «այն պետության իրավունքն ու մեխանիզմն է ռազմական անվտանգության իր կարիքներից ելնելով նախահարձակ ռազմական ուժ կիրառել վերացնելու իրեն անմիջականորեն սպառնացող վտանգի աղբյուրը»⁴: «Նախահարձակ ինքնապաշտպանությունը» պարադիգմը կիրառելի է ռազմական կոնֆլիկտի պարագայում, երբ հնարավոր է հստակ ֆիքսել իրական ու անհետադարձ վտանգի աղբյուրը, հետևաբար նաև համարժեք արձագանքել դրան: Միջազգային իրավունքի տեսանկյունից

¹ Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս «ՀՀ. Ապրանքների արտահանում և ներմուծում» http://www.armstat.am/file/article/sv_12_16a_411.pdf. «Внешняя Торговля России на основе данных Федеральной таможенной службы России, 28 февраля 2017г. <http://russian-trade.com/reports-and-reviews/2017-02/torgovlya-mezhdu-rossiy-i-azerbayd-zhanom-v-2016-g/>. Взаимная торговля Казахстана с Азербайджаном, http://export.gov.kz/public/files/analytcs/country_Review/references/2016/Азербайджан%202016.pdf, Посольство Республики Беларусь в Азербайджанской Республике, Торгово-экономические отношения, http://azerbaijan.mfa.gov.by/ru/bilateral_relations/trade_economic/

² Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս ЦАМТО / Центр анализа мировой торговли оружием, <http://www.armstrade.org>:

³ 2015թ. ՀՀ-ն ՌԴ-ի հետ ստորագրվել է (200մլն դոլոր) միջպետական վարկի համաձայնագիր, որով ՀՀ-ն ներդուսաստանյալ գներով անկասկիկ եղանակով ՌԴ-ից ձեռք է բերել զինտեխնիկայի խմբաքանակ, որի մեջ մտնում են «ՏՈՍ-1Ա» ծանր հրանետային համակարգեր, «Սմերչ» համազարկային կրակի ռեակտիվ համակարգեր, «Իզվա-Ս» 9Կ338 դյուրակիր զենիթահրթիռային համակիրներ, «Ավտորազա-Մ» ռադիոտեխնիկական հետախուզության վերգետնյա կայաններ, «9Մ113Մ» հակատանկային կառավարվող հրթիռներ, «Տիգր ՍՍՍ» գրահամբեկաներ և այլն: Հավելենք, որ 2015-16թթ-ի ընթացքում ՀՀ-ն ՌԴ-ից ձեռք է բերել «Իսկանդեր-Է» օպերատիվ մարտավարական շՀՀ-եր, որի կողմից թիրախի խոցելիության շեմը կազմում է 280կմ (առավել մանրամասն տե՛ս ««Искандер» навели на Баку», <https://www.gazeta.ru/army/2017/02/22/10539515.shtml>): 2017թ. ՀՀ կառավարությունը և Աժ հաստատեցին ՌԴ-ից 100 մլն. դոլարի ռազմական տեխնիկա գնելու նպատակով նոր վարկ վերցնելու օրինագիծը:

⁴ Տե՛ս **Синицына Ю.**, Превентивная И Упреждающая Самооборона: Различия. Правомерность Применения, «Журнал международного права и международных отношений», н.1, М. 2009, էջ 9:

«Նախահարձակ ինքնապաշտպանության» պարադիգմին պետությունները հանգում են ՄԱԿ-ի 51 հոդվածի պահանջների բավարարման պարագայում, երբ առկա է պետության ռազմական անվտանգության հստակ սպառնալիք կոնֆլիկտի տեսքով¹: Միջազգային իրավունքի մեկնաբանությունից զատ «Նախահարձակ ինքնապաշտպանության» հայեցակարգը ունի նաև սոցիալ-քաղաքական, հոգեբանական և ռազմատեխնիկական չափումներ, որոնց պատշաճ ապահովման պարագայում է այն արդյունավետ կիրառելի:

Արցախի ազգաբնակչության անվտանգության ապահովման առաջնահերթության իրողությամբ Ադրբեջանի հետ գտնվելով ռազմական հակամարտության մեջ՝ ՀՀ ռազմական անվտանգության ապահովման դիսկուրսում «Նախահարձակ ինքնապաշտպանության» պարադիգմի մուտքը կարող է բավարար չափով հիմնավորված լինել մի քանի հիմքով, որոնք են.

- 2000-ականներից ի վեր 1994թ. կնքված հրադադարի համաձայնագրի խախտումների պրակտիկայի ինտենսիվ աճը, «պասիվ պատերազմի» («դիպլոկահարների», «դիվերսիաների» պատերազմ), ապա նաև ապրիլյան ռազմական հարձակման նոր գործելաճի կիրառումը Արցախ-Ադրբեջան շփման գծում,
- Ադրբեջանի՝ սեփական զինված ուժերի կատարելագործման ու զինտեխնիկայի աննախադեպ ծավալների ձեռքբերման քաղաքականությունը,
- ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի նախաձեռնած բանակցային գործընթացում Ադրբեջանի ոչ վստահելի վարքը, բանակցային ֆորմատում առկա պայմանավորվածությունների մերժումը, դրանցից խուսափումը և միջնորդ կողմի՝ դրանց ոչ համարժեք հրապարակային գնահատականները,
- Ադրբեջանում պետական մակարդակով հայատյացության քաղաքականությունը և ԼՂ խնդրի լուծման ռազմական հռետորաբանությունը:

Վերոնշյալ հիմքերի ներքո «Նախահարձակ ինքնապաշտպանության» պարադիգմի ներդրումը պետության ռազմական անվտանգության քաղաքականություն ենթադրում է մի շարք այլ՝ ոչ պակաս կարևոր իրողությունների ապահովում, որոնք առավել արդյունավետ կդարձնեն պարադիգմի կիրարկումը իրական քաղաքականության մեջ: Դրանից մենք կդիտարկենք մի քանիսը.

- Ադրբեջանի՝ ֆինանսապես առավել մրցունակ կարգավիճակի համատեքստում, ՀՀ-ն, չպետք է մտնի սպառազինությունների մրցավազքի մեջ, այլ պետք է առաջնորդվի զինտեխնիկայի ձեռքբերման խելամիտ հակաբայլերի մշակմամբ՝ շեշտը դնելով նաև սեփական ռազմարդյունաբերական համալիրի թիրախային լուծումներ գտնելու հնարավորության վրա
- Արցախ-Ադրբեջան առաջնագծի տեխնիկական համալրման ու հակառակորդի զինված ստորաբաժանումների, զինտեխնիկայի տեղաշարժերի վաղ հավաստանշման հիմքով անհրաժեշտ կանխարգելիչ հակաբայլերի մշակում,
- Հակառակորդի ռազմավարական օբյեկտներին կանխարգելիչ հարված հասցնելու ռազմատեխնիկական բավարար միջոցների առկայություն:
- Հայկական երկու պետությունները միացյալ հայրենիք, բնատարածք դիտարկելու գաղափարի հիմքով քարոզչական և տեղեկատվական անհրաժեշտ գործողությունների իրականացում արցախաբնակ ու հայաստանաբնակ քաղաքացիների շրջանում:

¹ St'u **Reisman M., Armstrong A.** The past and future of claim of preemptiveself-defense // Amer. j. of law. – Wash., 2006. – Vol. 100, N 3. – P. 525–550.

«Նախահարձակ ինքնապաշտպանության» պարադիգմի գործարկումը մի կողմից՝ ենթադրում է զրկել հակառակորդին ուժային գործիքակազմով առաջին հարված հասցնելու հնարավորությունից և նախահարձակ մոտեցմամբ ճնշել նրա գործողությունների հետագա տարածումը, մյուս կողմից արդյունավետ գործարկման համար պահանջում է անհրաժեշտ նյութատեխնիկական ու կազմակերպչական շոշափելի ռեսուրսներ, խելացի լուծումներ, հետևողական ու թիրախային գործողություններ:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ ինչպես «հավաքական անվտանգության/ինքնապաշտպանության», այնպես էլ «նախահարձակ ինքնապաշտպանության» պարադիգմերը ունեն ինչպես առավելություններ, այնպես էլ թերություններ և որպես պետության ռազմական անվտանգության հայեցակարգային հիմք նրանցից որևէ մեկի ընտրությունը միանշանակ չէ: Այլ է իրավիճակը եթե պետությունն ունակ է իր տիրապետման տակ առկա քաղաքական ու ռազմական ներուժի ներքո մեկտեղել իր անվտանգության կարիքներից բխող այդ պարադիգմերի իր համար անհրաժեշտ քաղաքականությունը: Դա կարող է «միաձուլել» անհատական ու հավաքական անվտանգության սկզբունքները՝ հնարավորություն տալով պետությանը ռազմական քաղաքականության գերակայություններից ելնելով իրավիճակային ընտրություն կատարել նրանց միջև:

Ալեն Դևոնդյան

«ՀԱՎԱՔԱՎԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ» ՈՒ «ԿԱՆԽԱՐԳԵԼԻՉ ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ» ՊԱՐԱԴԻԳՄՆԵՐԸ ՀՀ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՅՈՎՄԱՆ ԴԻՍԿՈՒՐՍՈՒՄ

Բանալի բառեր՝ *պարադիգմ, հավաքական անվտանգություն, նախահարձակ ինքնիշխանություն, ռազմական անվտանգություն*

Հոդվածը նվիրված է «հավաքական անվտանգության» ու «նախահարձակ ինքնապաշտպանության» պարադիգմերի վերլուծությունը, նրանց հասկացության ընդհանրացման սահմանմանը, և ՀՀ ռազմական քաղաքականությունը ներդրմանը: Հոդվածում տեսական-հայեցակարգային և գործնական դիրքերից վերլուծվում և համեմատվում են երկու պարադիգմերը նպատակ ունենալով վերհանել նրանց առավելությունները և թերությունները: Հոդվածում հանգամանալից ներկայացված է հավաքական անվտանգության պարադիգմը, որն այսօր կազմում է ՀՀ ռազմական անվտանգության հիմքերից մեկը և արտացոլված է ՀԱԿ-ին ՀՀ-ի անդամակցության մեջ: Հոդվածի հիմնական եզրակացությունն է, որ պետության ռազմական քաղաքականության՝ ամենից օպտիմալ տարբերակը վերոնշյալ երկու պարադիգմերի մեկտեղումն է:

Alen Ghevondyan

COLLECTIVE SECURITY AND PREVENTIVE SELF- DEFENCE PARADIGMS IN MILITARY SECURITY DISCOURSE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Key words: *paradigm, collective security, preventive self-defence, military security*

The article analyzes the paradigms of the collective security and preventive self-defence, examines their categorical description and the possibilities of introduction to the Military Policy of the Republic of Armenia. The article evaluates and compares two abovementioned paradigms from theoretical-conceptual and practical perspectives in order to

highlight their advantages and disadvantages. We thoroughly observe the existing paradigm of collective security in Military Security Policy of the Republic of Armenia, which is evidenced by the membership of the RA in the Collective Security Treaty Organization. The main conclusion of the article is that the most optimal variant of the State Military Policy is the combination of the above two paradigms.

Ален Гевондян
ПАРАДИГМЫ КОЛЛЕКТИВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ПРЕВЕНТИВНОЙ
ОБОРОНЫ В ДИСКУРСЕ ВОЕННОЙ ПОЛИТИКИ И
ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТИ БЕЗОПАСНОСТИ РА

Ключевые слова: *парадигма, коллективная безопасность, превентивная самооборона, военная безопасность*

Статья посвящена анализу парадигм коллективной безопасности и превентивной обороны, определению их категориального содержания и возможности внедрения в Концепцию военной политики Республики Армения. В статье с теоретическо-концептуальной и практической позиций проведен анализ и сравнение двух парадигм с целью выявления их преимуществ и недостатков. В статье детально представлена парадигма коллективной безопасности, которая сегодня составляет одну из основ военной безопасности РА и которая отражается в членстве Армении в ОДКБ. Основное заключение статьи – самый оптимальный вариант военной политики государства – это совмещение двух вышеуказанных парадигм.

- 40. Ղևոնդյան Ալեն** - ԵՊՀ դասախոս, ք.գ.թ., դոցենտ
Ghevondyan Alen - Lecturer of YSU, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
Гевондян Ален - преподаватель ЕГУ, к.п.н., доцент
E-mail: al.ghevondyan@gmail.com
- 41. Ղևոնդյան Ռոբերտ** - «Չայկական շահ» գիտա-վերլուծական կենտրոնի փոխնախագահ, ք.գ.թ.
Ghevondyan Robert - Vice-Chairman of scientific and analytical centre «The Armenian Interest», Candidate of Political Sciences
Гевондян Роберт - заместитель председателя научно-аналитического центра «Армянский интерес», к.п.н.
E-mail: robert.gh81@gmail.com
- 42. Մալոյան Արման** - ՀՀ ԿԳՆ Կրթության ազգային ինստիտուտի գլխավոր մասնագետ, պ.գ.թ.
Maloyan Arman – chief specialist of Ministry of Education and Science of Republic of Armenia, Candidate of History
Малоян Арман - главный специалист Национального института образования МОН РА, к.и.н.
E-mail: armanmaloyan@mail.ru
- 43. Մակարյան Լիլիթ** - Եվրոպական համալսարանի դասախոս, պ.գ.թ., դոցենտ
Makaryan Lilit – Lecturer of European University, Candidate of History, Associate Professor
Макарян Лилит – преподаватель Европейского университета, к.и.н., доцент
E-mail: lilit.makarian@mail.ru
- 44. Մանուկյան Վիոլետտա** - ԵՊՀ ասպիրանտ և դասախոս
Manukyan Violetta – PhD student and Lecturer of YSULSS
Манукян Виолетта- аспирант и преподаватель ЕГЛУ
E-mail: manukyan.violetta@gmail.com
- 45. Մարգարյան Մամիկոն** - ՀՀ ԱԺ գլխավոր մասնագետ, ՀՀ ՊԿԱ դասախոս, ք.գ.թ., դոցենտ
Margaryan Mamikon- Chief specialist at the National Assambly of the RA, Lecturer of Public Administration Academy of the RA, Candidate of Political Sciences
Маргарян Мамикон - главный специалист Национального собрания Республики Армения, преподаватель АГУ РА, к.п.н.
E-mail: margaryan.mamikon@gmail.com
- 46. Մարկոսյան Աշոտ** - ԵՊՀ դասախոս, Մագիստրոսական ծրագրի ղեկավար, տ.գ.դ., պրոֆեսոր
Markosyan Ashot – Lecturer of YSU, Head of Masters Program, Doctor of Economic Sciences, Professor
Маркосян Ашот - преподаватель ЕГУ, руководитель магистерской программы, д.э.н., профессор
E-mail: ashotmarkos@rambler.ru

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ԲԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
INTERNATIONAL RELATIONS, POLITICAL SCIENCE
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ

Խաչիկ Գալստյան. Արցախյան հիմնախնդիրը հայոց Նորոյրյա պետականության կայացման համատեքստում..... 142

Khachik Galstyan. The Artsakh Issue in the Context of the Establishment of the Modern Armenian Statehood

Хачик Галстян. Арцахская проблема в контексте становления современной Армянской государственности

Մարեկ Շեյմո. Զաղաքական փոփոխությունների հիմնական ուղղությունները Հայաստանում..... 148

Marek Zejmo. Modern Directions of Political Changes in Armenia

Марек Жэймо. Современные направления политических изменений в Армении

Աբրահամ Գասպարյան, Անահիտ Զալիկյան. Ղարաբաղյան պատերազմի ազդեցությունը հայ-թուրքական հարաբերությունների վրա 1990-1992թթ..... 156

Abraham Gasparyan, Anahit Chalikyanyan. The Impact Of The Nagorno-Karabakh Conflict On The Armenian-Turkish Relations In 1991-1992

Абраам Гаспарян, Анаит Чаликян. Влияние Карабахской войны на армяно-турецкие отношения в 1990-1992 гг.

Ալեն Ղևոնդյան. «Հավաքական անվտանգության» ու «կանխարգելիչ ինքնապաշտպանության» պարադիգմները ՀՀ ռազմական անվտանգության ապահովման դիսկուրսում..... 162

Alen Ghevondyan. Collective Security and Preventive Self-Defence Paradigms in Military Security Discourse of the Republic of Armenia

Ален Гевондян. Парадигмы коллективной безопасности и превентивной обороны в дискурсе военной политики и политики в области безопасности Республики Армения

Անժելա Էլիբեգովա, Հովիկ Ավանեսով. Հայաստանյացիությունը ադրբեջանական ուսումնական հաստատություններում և դրա ազդեցությունը հայկական պետականության անվտանգության վրա..... 168

Anzhela Elibegova, Hovik Avanesov. Anti-Armenian Policy in Azerbaijan Educational Institutions and its Influence on Safety of Armenian Statehood

Анжела Элибегова, Овик Аванесов. Армянофобия в азербайджанских образовательных учреждениях и ее влияние на безопасность Армянского государства

Արտակ Հարությունյան. Պետության ռազմական անվտանգության ներուժը..... 173

Artak Harutyunyan. Potential of the State Military Security

Артак Арутюнян. Потенциал военной безопасности государства

Գրիգոր Բալասանյան. Հեղափոխությունը Հայաստանում և դրա հնարավոր ազդեցությունը ղարաբաղյան բանակցային գործընթացի վրա..... 182

Grigor Balasanyan. The Revolution in Armenia and its Possible Influence on the Negotiation Process of Nagorno-Kharabakh Conflict

Григор Баласанян. Революция в Армении и ее вероятное влияние на переговорный процесс по урегулированию нагорно-карабахского конфликта